DOI:10.37708/jsca.swu.v12i2.6

МИГРАЦИЯ, НЕСИГУРНОСТ, СТЕРЕОТИПИЗАЦИЯ: СОЦИАЛНИ И ИКОНОМИЧЕСКИ ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВА ПРЕД БЪЛГАРСКИТЕ РАБОТНИЦИ В ИТАЛИЯ

MIGRATION, INSECURITY, STEREOTYPIZATION: SOCIAL AND ECONOMIC CHALLENGES FACING BULGARIAN WORKERS IN ITALY

Владимир Домозетски / Vladimir Domozetski

Abstract: The article examines the impact of social and economic insecurity on the lives of Bulgarian labour migrants in Italy. Insecurity manifests itself in the feeling of undervalued work, often performed in the informal economy or in labour market segments associated with low qualifications and temporary employment. The study reveals cultural and linguistic barriers that hinder migrants' professional integration and increase the risk of their social exclusion. It also discusses the role of negative public and media attitudes, which reinforce the negative stereotyping of immigrants and further complicate their process of full social integration.

Keywords: несигурност, стереотипи, адаптация, миграция, идентичност.

Миграциите често се възприемат като възможност за подобряване на жизнения стандарт и постигане на лична и професионална реализация, но в критичното им осмисляне се разкриват свързани с тях форми на неравенство и ограничен достъп до ресурси и права за редица мигрантски групи (вж. Дичев 2008; Faist, Bilecen 2015; Faist 2019). Самото решение за емиграция често произтича от чувство на несигурност още в собствената държава (загуба на работа, ниски доходи, социална нестабилност и др.). Тази несигурност повлиява най-вече хората, които заминават без сигурна работа и на сляпо. Част от изследователите разглеждат несигурността в контекста на нейното въздействие върху мигрантите и бежанците като цяло и анализират специфичните ѝ проявления и последици върху отделни групи – квалифицирани (вж. Botyriūtė 2023), неквалифицирани (вж. Lutz 2017), сезонни и земеделски работници (вж. Hennebry 2014) и др.

Несигурността на мигрантите може да бъде икономическа, свързана с нестабилни доходи и трудности при намирането на работа в по-добре платен сек-

тор; социална, произтичаща от липсата на адаптация в приемното общество; правна, изразяваща се в ограничените възможности за получаване на легален статут на пребиваване или защита на правата на чуждите граждани; психологическа, свързана с чувството на уязвимост и стрес, появяващо се в резултат от смяната на мястото и средата на живот. В следващите страници различните измерения на несигурността се анализират в контекста на социалната динамика, демографските и професионалните характеристики, както и през саморефлексията на самите мигранти.

Германският социолог Улрих Бек още през 80-те години на XX в. формулира известното понятие за „рисковото общество", с което подчертава, че наред с множеството социални промени несигурността се утвърждава като трайна характеристика на нашето време (вж. Бек 2013). През 1998 г. в своята статия „Несигурността днес е навсякъде" (La précarité est aujourd'hui partout), посветена на положението на работниците в бързо променящия се свят, Пиер Бурдийо посочва, че социалните и икономически трансформации водят до нарастваща несигурност (вж. Bourdieu 1998: 95–101). Гъвкавостта се превръща не само в стратегическа необходимост за интернационализиращите се предприятия, стремящи се да отговорят на новите условия, но и в задължителна адаптивна способност за самите работници. Все повече от тях, изправени пред предизвикателствата на съвременния пазар на труда, се чувстват принудени да търсят решения за своето бъдеще извън границите на родината си. В този контекст понятието „несигурност" (на бълг.), *precarity (на англ.), la precarietà (на итал.) закономерно заема централно място в съвременните изследвания на мобилността и миграцията (вж.* Anderson 2010; Però 2019; Mrozowicki, Trappmann 2020; Villari 2015; di Rosa 2008).

Зигмунт Бауман идентифицира три основни типа несигурност. Първата е тази на „несигурната сигурност" – оксиморон, с който описва социалната несигурност, произтичаща от нестабилността на работните места и социалното осигуряване. Вторият тип е „когнитивната несигурност", която обхваща всички рискове и неясноти, свързани с живота в глобализираното общество. Третият тип е „несигурната безопасност", отнасяща се до трудностите при осигуряването на индивидуална сигурност в свят, изложен на множество заплахи (вж. Bauman 2002: 1–10, цит. по Ritaine 2006: 74). Някои италиански автори също разглеждат връзката между несигурността и риска. Например, Карло Бордони подчертава, че общата несигурност е основна черта на настоящето, тъй като рискът в него заема все по-централна роля (вж. Bordoni 2012). Георги Фотев отбелязва: „Където има риск, има и несигурност" (Фотев 2016: 8). Стефан Попов заключава, че несигурността предхожда риска (вж. Попов 2016: 49). Това е особено релевантно за ситуации, в които хората изграждат твърде положителни или идеализирани представи за места извън родната им страна и, в резултат, решават да емигрират, без да бъдат подготвени за реалните условия на живот в тях. Тези представи, основани на желана и имагинерна другост, която свързва реални и нереални светове, са изследвани от Винсент

Крапанцано и определени с понятието „въображаеми хоризонти“ (Crapanzano 2004), като по-късно са анализирани и от Николай Вуков (вж. Вуков 2024: 141–143).

В този текст ще разгледам социалната и икономическата несигурност на български работници в Италия. Корадо Бонифаци и Кристиано Мариниче отбелязват по време на световната икономическа криза, че тя „е засегнала чуждестранните работници много повече от италианските работници“ (вж. Bonifazi and Marini 2014: 65). За потвърждение на тази хипотеза се разглеждат актуалните данни от петгодишния период 2008 – 2013 г., когато нивото на безработица по информация на Националния статистически институт на Италия (ISTAT) сред гражданите от трети страни се е увеличило почти три пъти, докато това на местните – два пъти (вж. пак там 2014).

Статията се основава на мои изследвания на български емигранти в Централна Италия (столицата Рим и някои градове от провинцията, като Анцио, Нетуно и Ладисполи). Те включват интервюта и разговори[1] (над 40 на брой), наблюдение на живота на българите, анализ на медийни материали (интернет, печатни медии и телевизии). Теренната работа е проведена в периодите март – септември 2019 г., септември – декември 2021 г., както и по време на по-кратки няколкодневни престоя през 2022–2023 г. След защитата на моята докторска дисертация по темата за българските мигранти в Италия (Между България и Италия – съвременни форми на мобилност и миграция в антропологична перспектива, 2024) продължих да провеждам наблюдения, интервюта и разговори с респонденти (2024–2025 г.). Тук се позовавам и на този материал. Интервютата са предимно полуструктурирани и често преминават в свободен разговор. Авто/биографично интервю „дава възможност за извличане на разностранна информация: от самоопределянето на Аза, през разкази за събития, запазени в семейната памет, до спонтанни спомени за всекидневния живот, в които се споделят представи и отношения към „своите“ и „другите“ (Лулева 2021: 195). Биографичният метод позволява да се обобщят личните истории на хората, като чрез техните размисли се разкриват различни страни от живота им в чужбина. Изразен в „тук“ и „сега“, даденият контекст влияе върху споделения опит, превръщайки се в отправна точка за интерсубективни мнения. Интерсубективното знание оказва влияние върху начина, по който се интерпретират събитията от личния опит, съпоставяйки ги с актуалната обществена, икономическа и политическа ситуация.

Продължителният период на терен ми позволи да открия хора с различен социален профил и да получа информация „от първо лице“, базирана на изграденото доверие между изследовател и респондент. Извън социалните мрежи от мигранти, където малко или повече „всеки познава всеки“, по-рядко се срещах с българи, които не общуват с други сънародници и които да са съгласни историите им да бъдат записани.

[1] Материалите от дешифрираните интервюта и разговори са архивирани в Националния център за нематериално наследство на ИЕФЕМ – БАН: АИФ I № 653.

Хората, с които се срещах, бяха предимно жени, заети с нискоквалифициран труд: а) в областта на грижата за възрастни хора и деца; б) заети с чистене в домове, офиси и хотели). Преобладаваща част от тях бяха на средна възраст (между 40 и 65 години), разведени или с втори брак/ съжителство с партньор на семейни начала; заминали са с цел временна заетост (от няколко месеца до не повече от няколко години). Част от тях са емигрирали, за да осигурят средства за абитуриентски бал или сватба на децата им, други – за връщане на заеми, трети – за закупуването на имот. Мигрантите са напуснали България по време на голямата миграционна вълна от страната към други държави през 90-те години на XX в., или след присъединяването на страната към Европейския съюз през 2007 г. Мъжете бяха значително по-малко на брой и обикновено също упражняваха нискоквалифициран труд: в строителството, ремонтните дейности, логистиката и транспорта. Млади хора, които получават образование в Италия, също бяха част от моите теренни проучвания.

Не всички мигранти са заминали с ясното намерение да се установят трайно в Италия, но мнозина са привлечени от нейната култура, климат, кухня и начин на живот. Контактът с участниците в изследването беше осъществен чрез онлайн групи във Фейсбук за българи в Рим, както и чрез контакти на ключови места, посещавани групово от тях – например Българския културен институт „Борис Христов“, Посолството на Република България и изхода на метростанция „Кастро Преторио“. Именно там всяка неделя от около две десетилетия се получават и изпращат пратки *от* и *за* България, предлагат се български хранителни продукти (като лютеница, сирене, кори за баница, шарена сол), както и прясно изпечени бюреци, доставени от българска бакалия и приготвени в съседен град. Контакти бяха установени и по време на празнични събирания от религиозния и националния календар на българите, провеждани сред „общността“ в ресторант „Ло Конвенто“ (*Lo Convento*). Обичайно на тези събития присъстваха около 20–30 души, като в предходни години броят им е надхвърлял 40–50.

На базата на събрания емпиричен материал ще се опитам да защитя тезата, че социалните и икономическите кризи засилват негативната стереотипизация спрямо мигрантите, задълбочават преживяването на несигурност и допринасят за формирането на чувство за маргиналност в рамките на приемащото общество. Предмет на изследване в статията са местните стереотипи и предразсъдъци (конкретно към българите и като цяло към чужденците), както и наративите на самите мигранти. В тях директно или индиректно се изтъква по-голямата трудност, която те срещат при справянето със социалните и икономическите предизвикателства, в сравнение с местните хора.

Обществените дебати, свързани с емигрантите, често влияе върху мислите и възприятията на респондентите. В случая с българските работници в Италия, през 2018–2019 г. разказите са повлияни от изборната победа на твърдо ориентираната към антиимиграционна политика дясна партия Лига, която управлява страната в коалиция заедно с друга враждебна спрямо миграцията

формация – движението Пет звезди[2]. Мерките срещу емиграцията са сред първите приоритети, определени като неотложни решения на това правителство. Те са в отговор на обществените страхове и опасения, свързани с националната сигурност и икономическата стабилност, повлияни от бързо увеличаващото се в последните десетилетия присъствие на не-италианци. Високото доверие на италианските избиратели към Лига и Пет звезди се обяснява както от респондентите, така и от медиите с циркулиращите сред широки групи твърдения за „неопровержима“ връзка между нарастването на броя на чужденците и увеличаването на престъпността и икономическата нестабилност. Въпреки че подобни възгледи са изразявани и преди, по време на този управленски мандат дискриминационните настроения се увеличават. Съюзът между Лига и Пет звезди не само е разглеждан като основен двигател на тези процеси, но е определен от някои автори като първото „етническо“ и „неонационалистическо“ правителство в цялата парламентарна история на страната (вж. Palumbo 2019: 114). От друга страна, по време на четиринадесетмесечното управление на коалицията се засили обществената чувствителност към този проблем, като се изразяват критики и съмнения, че властта умишлено отклонява вниманието на населението от реалните проблеми на страната, чрез създаването на страхове и задълбочаване на обществеността разделение. В официална позиция на ООН са отправени критики „относно ситуацията в Италия по въпросите на криминализирането на мигрантите, по отношение на разпространяващия се расизъм и по отношение на атаките, идващи от правителството срещу защитниците на човешките права, от кампанията срещу неправителствените организации до журналистите и коментаторите, ангажирани в този сектор“ (вж. Ziniti 2019).

По-голямата част от мигрантите, мои респонденти, са неквалифицирани работници, като преобладават жените. Женската миграция е характерен феномен не само в Италия (Захова 2013: 2010; Luleva 2018), но и в други средиземноморски страни като Гърция (вж. Matsumae 2018) и Испания (вж. Владимирова 2010; Славкова 2022: 262). В тези страни българките емигрантки обикновено намират заетост в сферата на домашния труд – като *бадантн*[3], домашни помощници и хигиенистки. Сред мъжете се срещат строителни работници, шофьори, готвачи, сервитьори и др. Основната причина тези хора да имат по-големи социални и икономически трудности в сравнение с местните е в това, че често трудовата им заетост е непостоянна, те работят нелегално и получават по-ниско възнаграждение за труда си. Характерно за не малка част от тях е, че живеят разделени от семействата си и може би това е една от при-

[2] Лига (*Lega*) и Движението Пет звезди (*Movimento 5 Stelle*) управляваха съвместно Италия от юни 2018 г. до септември 2019 г.

[3] Както сред италианци, така и сред българи няма ясно разграничаване на двата термина на италиански език – „домашна помощница“ (*colf*) и „болногледачка“ (*badante*). Разликата между *colf* и *badante* се заключава в това, че *colf* е лице, което поема отговорността за работата в домакинството, докато *badante* обозначава лице, което се грижи пряко за човек в нужда – най-често възрастен или болен.

чините да са по-склонни да се затварят в компактни групи от сънародници с подобен социален профил.

Нерядко, дори след години живот в Италия, трудностите са свързани с адаптацията и овладяването на езика. Недостатъчното владеене на местния език е пречка пред интеграцията на мигрантите и тяхната трудова реализация не само в Италия, но и в международен мащаб. Голяма част от работещите като *баданти* продължават да бъдат наемани на работа без трудови договори и осигуровки. Те приемат тези условия, тъй като възнаграждението е по-високо, но от друга страна така се увеличава несигурността им в случай на уволнение или при смърт на възрастния човек, за когото се грижат. Дори при формално назначение проблем представлява фактът, че поради незнанието на езика те рискуват да бъдат документално подведени, подписвайки документи с работодателя си, които са в тяхна вреда като работници. Българка, заета като *бадан-те*, споделя:

> „Винаги съм казвала на българки тука: „Учете езика!“. Утре ще те накарат да подпишеш документ, ти не знаеш какво подписваш!“. Не ме слушат! Една жена казваше… това е един пример… нали… си спомням… Събирахме се в неделите на гара Термини… на едно барче… „Аз, за какво ми е да знам езика?! Аз, нали си върша работата! Не ми трябва!“. […] Друг пример ти давам. С една друга работихме прозорец до прозорец. Пак, нали, при баби. Аз при моята, тя при нейната. И вика ми през прозореца: „Може ли да дойда да ти покажа един документ да го видиш?“. „Може!“. Идва, показва ми го. Ми… тя подписала документ молба за самоуволнение! По тоя начин тя не може да отиде на борсата и да кандидатства за помощи, защото ти… тя… е поискала да бъде уволнена. И аз ѝ казвам: „Добре де, ама ти защо го подписа?“. „Ми те викаха: „Бързо, бързо“. Добре де, аз съм отсреща. Сега как можа да ме извикаш? Те може да бързат. Ти ще им кажеш: piano, да бързат бавно, както те ни казват. Те са длъжни да те изчакат! Сега ти повече нищо не можеш да промениш! Ти си се подписала! Край! Ти си се самоуволнила. Дори не можеш да имаш претенции към тях да ти изплащат каквото и да е! Толкоз!“ (М., 62 г.).

Много от работниците споделят, че се чувстват невидими в обществото поради несигурността в секторите, в които работят. Считат, че получават по-ниско заплащане заради чуждестранния си произход, по-уязвими са на експлоатация и се сблъскват с по-голямо недоверие не само от страна на работодателите, но и от местните хора. Мигрантите, които нямат постоянна работа, често се намират в позиция на граничност, тъй като несигурността на заетостта им, съчетана с предизвикателствата на социалната и културната им адаптация, затруднява тяхното включване в италианската среда. Най-значителните проблеми са незнанието на езика и непознаването на трудовите права, което затруднява комуникацията с работодателя и прави трудно отстояването им.

Мигрантът в контекста на социалната и икономическа несигурност

В тази част на текста ще разгледам как социалната и икономическата несигурност предизвикват у българските работници в Италия чувство на раздвоение между страната на изпращане и приемната страна. Чувството се изразява със заеманата от социалните актьори позиция. Тя може да се илюстрира с думите: „Ти, като си в България, не те считат вече за българин, а като си в Италия – не те считат за италианец! За съжаление това е така, дори след толкова години“ (Р., 51 г.); „В Италия аз винаги ще си остана Сашко от България, а в България – Сашко от Италия“ (А., 27 г.).

Междинността предизвиква усещания, възприятия и представи, свързани със социалната и икономическата удовлетвореност на мигрантите. Понякога маневрирането между „тук“ и „там“ се използва за обясняване на различни поведенчески реакции. В личен разговор жена споделя, че този подход служи за аргументиране на действия и постъпки на социалните актьори. Например, собственият ѝ баща заявил, че ще премахне бинта на пострадалото им домашно куче, за да не се налага повторно посещение на ветеринарната клиника. Казал, че ще направи това сам, защото е българин, който знае да се оправя във всякакви ситуации, за разлика от местните хора. В друга ситуация обаче споделил пред дъщеря си, че възприел модела на поведение на приемното общество, където според него хората оставят децата им от 18-годишна възраст да се справят сами с живота и по този начин обяснил своя отказ да ѝ окаже материална и емоционална подкрепа през едни от най-важните ѝ години. Тук са представени взаимно противоречащи си аргументи, почерпени от различни ситуации, за да се мотивира избраното поведение, което ситуативно избира ту да изтъкване на българската принадлежност и манталитет, ту да се дистанцира от нея.

Въпросът обаче как българската принадлежност се отразява на социалната и икономическа удовлетвореност на мигрантите ще бъде поставен чрез следния пример. Респондент споделя, че е заминал за Италия като помощник в кухня, с очакването за по-високи доходи. Макар да казва, че е успял в това, той от друга страна признава, че носталгията го е довела до все по-натрапчива мисъл за родното място. Пребиваването му в Италия му е осигурило прилична работа и доходи, но домът му остава в България. „Няма нещо да е българско и да не ми липсва! Абсолютно всичко!“ (М., 52 г.). Така животът в чужбина се асоциира с „работа“, а животът в родината – с „дома“. Феноменът е особено характерен за респондентите от разделени семейства, какъвто е и цитираният случай. На този феномен обръща внимание и Мила Маева, според която страната на произход „се възприема в контекста на почивката и се осмисля като красивото родно място с чист въздух и слънце“ (Маева 2021: 195), доколкото завръщанията на мигрантите най-често съвпадат с периоди на отпуски и почивки и, не на последно място – със споделени мигове със семейството и приятелите.

Някои респонденти директно правят разлика между работа и живот. Когато питам моя събеседничка, каква е причината да избере Италия за страна на

живот, тя ме поправя: „Причината да дойда да работя в Италия(!) е по-точният отговор на този въпрос!“ (М., 62 г.).

Примерът с тази жена, която работи като *баданте* и затова не ѝ остава време за личен живот, показва, че работата и домът за мигрантите могат да се изобразяват като два различни модуса на мигрантското съществуване. Тези модуси могат да бъдат осмислени като антагонистични – единият, носещ идеала за сигурност и домашно спокойствие, където се пазят семейната, родовата и националната принадлежност, а другият – със системни лишения и дори страдания, свързани с чувство на носталгия и на психологическа тежест. Подобно усещане е особено изразено сред мъжете и жените, които в разказите си подчертават, че са заминали за Италия не по собствено желание, а поради икономическа принуда. Това е популярен дискурс и в него отсъствието на дома и родината често се компенсира чрез моралната стойност на саможертвата и трудолюбието.

Условията на работа, размерът на заплащане, социалните придобивки и сигурността на заетите позиции се отразяват на цялостната оценка за благополучие на работниците. Професионалната несигурност може да повлияе негативно върху качеството на живот както в личен, така и в професионален план. Според Марияна Тодорова, сериозна причина за несигурността е липсата на подходящо образование (вж. Тодорова 2014: 80). Последното е характерно за сезонните работници от ромски произход (вж. Chirico 2015).

Сред останалите български групи в Италия обаче липсата на подходящо образование не винаги е определящо за неудовлетворителната им реализация на пазара на труда. Едно от първите им разочарования по тяхно мнение е свързано с работата, която първоначално приемат като временна (с ниско заплащане, нелегална – „на черно“ – и без здравни или социални осигуровки), но която постепенно се превръща в постоянно занимание. Респондентите изразяват разочарование, че очакванията им при пристигането в Италия не са се оправдали. Те посочват, че въпреки своята квалификация и професионален опит (част от тях в България са работили като учители, архитекти, адвокати, банкови служители и др.), както и въпреки дългогодишния си престой на полуострова, изпитват съжаление за загубените възможности. Не малка част от тези хора са пристигнали в Италия в активна възраст (между 30 и 40 години), а сега, когато са на средна възраст, последната е допълнителна бариера пред успешната професионална реализация. В наративите се посочва, че социалната и икономическата ситуация в Италия е значително по-нестабилна и сложна в сравнение с предишни години, особено за чуждестранните работници.

С тази ситуация се обяснява и намаленият интерес на българи да работят на Апенините. Повечето респонденти споделят, че през последните години не им е известно техни близки, познати или други сънародници да са се установили в Рим или в провинцията. Посочват се различни причини: 1) намаляване на заетостта в сферата на услугите, в която основно са ангажирани; 2) понижаване на възнагражденията в този сектор. Обобщава се, че разходите за живот

са нараснали, престъпността се е повишила, а общото чувство на несигурност се е задълбочило. В колективните представи на италианското общество външните фактори за влошаването на икономическата ситуация се свързват с процеси, породени от глобализацията и световната финансова криза (2008 г.), а във вътрешнонационален план – с приемането на единната европейска валута (2002 г.[4]). При тези обстоятелства много граждани са приписали влошаването на собственото си икономическо положение и социална сигурност на ефектите от въвеждането на „чуждата“ парична единица (вж. Visco 2008, цит. по del Giovane, Sabbatini 2009).

Независимо че най-силният спад на заетостта на пазара на труда от последните години е регистриран по време на пандемията от COVID-19 (2020 – 2022 г.), явлението по особен начин резонира с травматичния и все още жив спомен от предходни кризи. Доклад на Института за международни политически изследвания, базиран в Италия, информира, че от 70-те до 90-те години на XX в. страната регистрира средни нива на инфлация (от 11,5%), чийто върхове достигат до 20% на годишна база с ратифицирането на Договора от Маастрихт[5] (1992 г.). Заключението на авторите е, че след въвеждането на европейската валута постепенно започва обрат към намаляване на инфлацията (вж. ISPI 2017). Твърдението обаче не води до чувство на успокоение и оптимизъм, защото гражданите, в това число и мигрантите, преценяват ситуацията „според собствения си джоб“.

Българските емигранти използват като ориентир за настъпилите промени това, което наричам „примерът с 20-те евро“. Според тях, докато преди 2002 г. с 20 евро (или равностойността им в италиански лири) е било възможно да се напълни потребителската кошница за цяла седмица, днес същата сума не стигала дори за покриване на нуждите им за един ден. Сравнявайки миналото и настоящето, респондентите се връщат с носталгия към по-добрите години. Подобно чувство се споделя и от италианци, което показва, че макар и в различна степен, усещането за спад в жизнения стандарт влияе върху възприятията на цялото общество, а не само върху „чужденците“. Това може да има както реални, така и субективни измерения. Цената на литър мляко в Рим, например, се е увеличила от около 0,80 евро през 2009 г. на около 1,20 евро през 2019 г., а килограм хляб – от около 1,00 евро на 1,50 евро за същия период, което натоварва особено семействата с по-ниски доходи. Да погледнем средната годишна брутна заплата в Италия, която се е увеличила от около 27 419 евро през 2009 г. до около 31 369 евро през 2019 г. Цифрите показват ръст на заплащането от приблизително 14%, докато поскъпването на млякото и хляба е 50%. Ако можем да се доверим на наличните данни, ще заключим, че темпът на растеж на

[4] Европейската валута влиза в обращение на 1 януари 2002 г., три години след като става официална валута за страните членки на ЕС.

[5] Съгласно Договора от Маастрихт е създаден икономически и паричен съюз, който по-късно еволюира в организацията, която днес познаваме като Европейски съюз и доведе до въвеждането на единната европейска валута.

заплатите от 14% не догонва поскъпването на основни хранителни продукти (като млякото и хляба), където завишаването е двойно (вж. ISTAT 2025; OECD, 2023). Тук бе коментирана вътрешнонационалната ситуация на полуострова, която поражда чувство на тревога по отношение на промените. Когато този въпрос се разглежда в сравнителен план със ситуацията в България, където жизненият стандарт започва да се повишава след присъединяването ѝ към Европейския съюз, се откроява още по-ясно намаляването на привлекателността на Италия като страна за постоянно пребиваване за българите.

В интервютата и разговорите най-често се посочва, че спадането на привлекателността на средиземноморската държава се обяснява именно с постепенното изравняване на жизнения стандарт спрямо балканската страна. По наблюдения на респондентите темпът на икономически спад на Италия прави сравнението с България неблагоприятно, с оглед на икономическия растеж в България.

Респондент, пенсионирал се в Италия, разглежда покупателната способност на българите и италианците преди тридесет години и днес: „В началото беше крещяща разликата. Заплатите – 10 пъти по-ниски! Сега нещата постепенно започват да се изравняват“ (К., 70 г.). Подобни наблюдения се споделят и от други респонденти, като това становище се потвърждава не просто от липсата на интерес от страна на нови заселници от България, но и от значителния спад в броя на българите в Рим и провинцията спрямо предишни години.

В друг разговор се дават за пример не конкретни населени места, в които живеят и работят българи, а дори отделни квартали с наши заселници. Респондентка споменава, че в първите години на XXI в. в градчето Анцио[6] е имало толкова голямо съсредоточие на български граждани, че се появил „български квартал“ (С., 63 г.). След световната финансова криза от 2008 г. само за няколко години кварталът започнал да се обезлюдява, тъй като много семейства, изправени пред намаляващи възможности за работа и нарастващи финансови затруднения, са принудени да го напуснат. Те са заминали в по-развитите в икономическо отношение области на Италия (Ломбардия, Венето, Емилия-Романя и др.) или извън страната (Франция, Германия, Великобритания и др.). Разгледаната по-горе ситуация поставя въпроса за причините за тази динамика на българското присъствие в Средна Италия, където, от много високо ниво на мигрантска концентрация в определени градове и квартали, се наблюдава значителен спад за кратък период от време. Икономическата криза не просто ограничава възможностите за заетост, но е в състояние да окаже деструктивен ефект върху живота на определени групи, като ги принуждава да търсят нови пътища за адаптация и икономическо оцеляване.

Българи, останали в Италия, споделят, че въпреки постоянното чувство на несигурност през годините на живот зад граница, са успели да постигнат известна стабилност. Те смятат, че повторна емиграция към други градове/ дър-

[6] Анцио – град на брега на Лацио, разположен на около 60 км югоизточно от Рим.

жави или завръщането в родината би ги направило още по-уязвими в социален и икономически план. Тези безпокойства се подхранват от обстоятелството, че независимо от трудностите, в приемната страна немалко от мигрантите са с осигурена работа, дом, живеят заедно със семействата и децата си и имат кръг от приятели. Вариантът да се завърнат в родината или да реемигрират, се възприема като по-рискован в сравнение с решението да останат. Подобно мнение се открива в изказването на българин на средна възраст, който въпреки че желае да се върне да живее за постоянно в България, казва, че семейството и имотите му са в Италия, родителите му вече не са живи, а приятелите от родината значително са намалели (П., 54 г.). За решението да останат в Италия, а не да се върнат в България, има значение обстоятелството, че част от по-възрастните мигранти изчакват да навършат годините за пенсиониране, тъй като италианската социална пенсия е по-висока в сравнение с българската. По-младите българи след приключване на образованието си възнамеряват да останат да живеят там или да предприемат преместване в по-стабилна в социално и икономическо оттношениеи страна, където очакват по-успешно да се реализират на пазара на труда.

Страхът от предприемането на промени не означава, че икономическото положение в Италия дава основание за оптимизъм на българските мигранти. Информацията, предоставена от респондентите, се потвърждава от икономическите данни в литературата. В анализ върху несигурността на миграцията от макроикономическа перспектива Емили Баркър и Якуб Биджак посочват, че макар Италия да е една от страните от Г-7, тя има различен миграционен профил. Италия се отличава с по-нисък реален БВП на глава от населението в сравнение с останалите страни членки на алианса на развитите индустриални нации. Макар че преди глобалната финансова криза БВП на глава от населението в Италия, е сравним с този на страни като Франция, Германия и Обединеното кралство, днес той е в стагнация и дори се наблюдава неговото намаляване. Авторите обясняват това със значителното задлъжняване на страната, което води до намаляване на БВП на глава от населението. Последният през 2000 г. е дори по-нисък (27 430 евро) в сравнение с този на Ирландия (33 290 евро) – страна с много по-малка и не толкова развита икономика. През 2019 г. разликата на БВП между двете държави се повишава драстично, като достига почти два пъти увеличение – 60 170 евро спрямо 26 920 евро (вж. Barker, Bijak 2020: 100–102). Макар тези данни да не са достатъчни за генерални заключения, те показват важността на структурните и финансовите фактори в определянето на икономическото благосъстояние на дадена страна. Подчертава се уязвимостта на икономики, които разчитат прекомерно на дългосрочното финансиране чрез заеми, без да адресират ефективно структурните си слабости, което води до нестабилност на пазара на труда. Нейните измерения са по-силно усетени от мигрантите, чийто труд често е използван за компенсиране на липсващите вътрешни ресурси, но същевременно е подложен на уязвимост и експлоатация (вж. пак там Barker, Bijak 2020).

Налице е връзка между влошаващата се социална и икономическа сигурност на италианското общество и нарастването на антимигрантските нагласи (вж. Lee 2023). Моите проучвания показват, че макар българите в Рим и провинцията да признават, че са ставали обект на такива нагласи, особено изразени по време на икономическите кризи, те смятат, че тези нагласи оказват по-малко влияние върху вече установените им лични и професионални отношения. В същото време те отбелязват, че новосъздадените контакти са по-уязвими на влиянието на културни предубеждения и доминиращи обществени дискурси. Докато утвърдените връзки са устояли на изпитанията на времето, останалите са нестабилни и по-зависими от влиянието на стереотипи и предразсъдъци. Двата примера от интервютата илюстрират различни нагласи към мобилността и миграцията, проявяващи се в зависимост от възприятията за чуждестранния произход и социалната адаптация. „Аз като чужденка нямам никакъв шанс за реализация“ (К., 20 г.); „Аз гледам, където и да съм, да се чувствам като „местен“. Поради ред причини така съм преценил да живея“ (Б., 31 г.). В първото мнение чуждестранният произход и негативното му влияние се възприемат като нещо примордиално, „по рождение“, което не подлежи на промяна. Във второто мнение откриваме функционален избор, който варира според ситуацията. В изказването на първата респондентка се споделя убеждението, че мобилният човек остава чужденец завинаги. В изказването на втория респондент решението за напускане на родината е мотивирано от стремеж да се избегне чувството на отчуждение и изолация, което може да възникне дори в родното място и което стои в основата на породения порив към нов и различен начин на живот, далеч от родината.

Генерализиране и стереотипизиране на мигрантите и чужденците въз основа на произхода

Дотук представих примери за въздействието на социалната и икономическата несигурност върху мигрантите в условия на намаляване на работните възможности и увеличаване на разходите за живот. Както вече споменах, социалноикономическите предизвикателства водят до увеличаване на антиимиграционни нагласи и по този въпрос Италия не прави изключение. В общественото и медийното пространство чуждестранните граждани са обект на нарастващо социално изключване и стереотипизация. Проучване от 2007 г. разкрива, че 73% от италианците смятат, че имиграцията има отрицателно въздействие върху страната (вж. Puglisi 2008). Друго проучване от 2011 г. изследва второ поколение деца, родени в Италия от родители с чужд произход или пристигнали на италианския полуостров на много ранна възраст, показващо, че и при двата случая тези деца за италианците са „чужденци“ (вж. Polchi 2011). Трето проучване от 2021 г., обхващащо тийнейджъри и младежи от чуждестранен произход, обобщава, че 74% от анкетираните са заявили, че са или в миналото са ставали обект на дискриминация (вж. La Repubblica 2021). Четвърто проучване от 2023 г., показва, че един на всеки трима италианци желае мигрантите от Италия да бъдат депортирани в родината им „при

всички обстоятелства“ (вж. TG La7 2023). По време на пандемията през 2020 г. La Repubblica публикува още едно изследване на тази тема. В него се посочва, че негативните нагласи към гражданите с неиталиански произход са се увеличили 13 пъти през 2020 г. в сравнение с периода на управлението на Матео Салвини, две години по-рано (вж. Pertici 2020).

Тези нагласи могат да бъдат обяснени с трансформацията на Италия от страна на емиграция към страна на имиграция за сравнително кратък период, както и със съвпадащите с него многобройни предизвикателства в областта на социалната и финансовата политика, водещи до изтичане на публичните финанси и понижаване на доходите на големи групи от населението. През 2008 г. американският автор Ричард Уайк публикува статия със заглавие „Неразположението на Италия: Животът не е толкова сладък“ (*Italy's Malaise: La Vita Non É Cosí Dolce*) (вж. Wike 2008), в която изследва нарастващото социално и икономическо недоволство сред италианското население, отразяващо се в усещането за несигурност, липса на перспективи и спад в доверието към институциите. Клаудио Чераза от италианската информационна агенция Il Foglio метафорично нарича италианската държава „болният човек“ на Европа, посочвайки хроничните проблеми, които преобладават спрямо тези в останалите западноевропейски държави, като висока безработица, финансови дългове и социална нестабилност (вж. Il Foglio 2019).

Стереотипите служат като отражение на съществуващи обществени нагласи. Респондентите по-често споделят, че стереотипите се изразяват чрез думи или жестове, които показват дистанция и недоверие, подозрителност или високомерие, когато разкрият, че са българи. Трудно е да се заключи, че тези прояви винаги се дължат на неприемане по национален признак. Възможно е те да произтичат от затруднена комуникация, причините за която могат да бъдат различни. Освен това, не толкова конкретният национален произход, колкото социалният им статус като чужденци може да окаже решаващо влияние върху начина, по който мигрантите се възприемат и се чувстват в италианската среда. Жена, която чисти домове и офиси, разказва как една сутрин преди да отиде на работа, посещавайки местното барче, случайно станала свидетелка на разговор от съседната маса, на която няколко души шумно обсъждали, че емигрантите са виновни за намаляването на работните места. Респондентката не скрила възмущението си и директно ги попитала защо разпространяват неистини. Тя отбелязала, че чужденците вършат работа, която самите италианци не биха приели, защото е трудна и нископлатена. Някои българи казват, че италианците са по-отворени в общуването и проявяват по-голяма съпричастност към разбирането и приемането на чужденците, отколкото българите към тях, както и че антиимигрантските настроения в Италия са преувеличени в сравнение със съществуващите в тяхната собствена родина. Това разминаване в опита на различните респонденти показва, че възприятията за социална изолация и маргинализация могат да се различават в зависимост от личния опит, от контекста, в който се намират индивидите, и не на последно място, от тяхното социално положение.

Българите като обект на стереотипизация въз основа на националния им произход. Интервютата и разговорите разкриват, че убежденията на италианците за българите най-общо могат да бъдат разположени по европейската ос Север–Юг, където италианците и българите попадат в обща група – като „южноевропейци“ (Юг); и по оста Запад–Изток, където попадат в различна – италианците като „западноевропейци“, а българите като „източноевропейци“. При стереотипите, образувани по оста Север–Юг, нагласите могат да съставляват аналогични мнения както спрямо българите, така и спрямо италианците, тъй като се обясняват с влиянието, което оказва южноевропейският ареал, но по оста Запад–Изток, те се определят не от културни паралели, а от културни различия. Тези културни различия оказват решаваща роля за формирането на възприятията и чувството за социална дистанция. Като цяло сравненията на италианците с българите или тяхното обобщаване с други народи разкриват по-скоро отрицателни, отколкото положителни възприятия.

Могат да се открият съществени прилики в начина, по който българите в Испания и българите в Италия се представят в обществото (вж. Славкова, 2022: 21–22). В двата контекста те често се възприемат не само като българи, но и през призмата на по-широки и често стереотипизирани представи.

Сред италианските граждани образът на българите се обобщава като източноевропейски. Източна Европа в Италия и изобщо в западноевропейското пространство често се свързва с икономически упадък и крехка демокрация, докато Западна Европа – с икономическия прогрес и зрялата демокрация. Това разбиране е разпространено и в България, където „реалните или мними блага на Западна Европа бяха фетишизирани от телевизията, списанията и разказите на очевидци“ (Пъчев 2017: 69). Този тип категоризация, носеща характер на принизяване, не се приема от респондентите. Обикновено те изразяват открито несъгласие с подобни, според тях, несправедливи обобщения. Други представи за източноевропейците са свързани с това, че българите са „югославяни“ (*jugoslavi*), „славяни от юг“ (*slavi del sud*) или просто „славяни“ (*slavi*). В италианската памет с тези определения се асоциират хора, които живеят в т. нар. граница на Изтока (вж. Orlić 2019). Славяните са стереотипизирани и като „склонни към насилие“, „селяни“ и „принадлежащи към по-ниска степен на социокултурно развитие“ (пак там 2019). Според някои автори, включително и български, с понятието “slavo” „свързват циганите, които идват на „тумби“ в Италия от Югославия“ (вж. Марчевски 1998: 7).

Българите в Италия често биват категоризирани с етикета „балканци“. За да разберем какъв смисъл се влага в това определение, е необходимо да изследваме семантичното значение на Балканите в италианската културна и социална ситуация. То може да бъде „свързано с битуващите мисловни конструкции за региона и държавите в него“ (Божилов 2021). Обикновено за тях се мисли като граничен регион на Стария континент. Балканите не са нито Изток, нито Запад, тъй като „на тях се гледа като по-различно социално и културно пространство от Европа, в което „свършва Европа и започва Ориента“

(Кръстев 2021: 36, цит. по Saakiroski 1999: 10). В своя статия Гергана Дончева задава въпроса дали Балканите могат да се считат като географско понятие на страните на изток от Европа, като продължение на Европа или като продължение на Ориента (вж. Дончева 2015). В италианския език се предлагат две определения за Изтока от Европа – Europa dell'Est или Europa Orientale. Europa dell'Est се използва за по-бедни и по-малко развити части на континента. Europa Orientale е предпочитан в академични и официални текстове, тъй като се приема, че има по-неутрално значение.[7]

Според Енрико Тенка, етнонимът у нас, за разлика от останалите балкански народи, които се еманципират от него, не претърпява значителна трансформация и процесът на еманципация е най-слабо изразен. Наименованието не носи негативно значение, а това се обяснява с факта, че цялата територия на страната обхваща планинската верига (вж. Tenca 2019: 75). Въпреки това, не само италианци, но и българи изразяват негативни стереотипи, свързани с факта, че България се намира на Балканите. Респондент употребява израза „балкански синдром", за да се дистанцира от възприятието за Балканите в Италия и да подчертае, че българите от години разпространяват този т.нар. синдром сред италианците, който предполага лош пример за поведение.

Българите в Италия, освен като източноевропейци и балканци, най-често се сравняват с румънците. Двете национални групи са представяни като сходни в социокултурен план: както държавите им, поради близкия им политически и икономически профил, така и техните граждани, поради приликите в социалния им профил. Сред италианците е разпространена и една устойчива представа, че българите са цигани. Според респондент на Апенинския полуостров не се прави разлика между цигани, българи и румънци. „Италианците асоциират България и Румъния с ромите, с циганите" (С., 25 г.). Тъй като в многобройни репортажи през последните години, в които се споменават български земеделски работници, поради политическа коректност не се акцентира върху техния етнически произход, а върху националната им принадлежност и в обществото се утвърждават подобни асоциации (вж. MePiù 2020; Foggia Today 2021).

Попадал съм и на куриозни разкази на респонденти, датиращи от края на 90-те години на миналия и началото на XXI в., в които се отразяват расистки стереотипи и българите се представят като африканци. Българка си спомня по този повод, че нейна позната италианка, като разбрала, че е от България, изразила нескрито учудване.

> „Тя ми каза: „Аааа… strano (странно – б.р.)!". Викам: „Кое му е странното?". „Еми, ти си, вика, руса, със сини очи, а пък аз знам, вашият народ е черен". „От къде знаеш?". „Ами така съм чела. С мургава кожа. […] Тя беше убедена, че едва ли не сме като африканците" (М., 55 г.).

[7] Или тези зони, които влизат под крилото на политическия термин „Близък изток".

Пример от разговора с друг респондент. „Ние тук се сблъскахме с фрапиращи ситуации, които ни хвърлиха, да кажем, директно в тъч!“. Мъжът разказва, че в заведението, в което се събирали българи, един ден пристигнал италианец, който търсил жена за работа като *баданте*.

> „Ти от къде си?“. „От България“. „А! От България?!“. И аз се обаждам: „Що?! Какъв е проблемът, че е от България?“. „Ама защо е… защо е… бяла?!“. „Ама, защо? Каква да е?!“. „Ами българите не трябва ли да са черни?!“. „Не знаех, че са черни! И аз съм българин!“. „Така ли?!“. „Ами, да!“. „Е, чакай, бе! В Северна Африка бели хора има ли?!“ (Р., 67 г.).

Подобен разказ разкрива непознаването на част от италианците не само на България и българите, но и отсъствие на базови географски и културни познания сред определени групи или личности.

Расистките стереотипи, поставящи българите, румънците, ромите и африканците в една група, недвусмислено ги поставя сред най-уязвимите мигрантски общности в италианската медийна и обществена среда. Това е така, защото подобно обобщаване не само заличава културните, и социалните различия между тези групи, но и ги свежда до унифициран расализиран отрицателен образ на другост, който улеснява тяхната маргинализация, ограничава достъпа им до права и услуги и затвърждава трайното им възприемане като заплаха или бреме за обществото. Респондент прави сравнение, което на свой ред също издава расистки нагласи. Според него представата в италианското общество за хора с африкански произход дори може да бъде по-добра в сравнение с тази за ромите и българите. „Значи… много са толерантна нация италианците… онзи ден бяха скочили в Рим срещу циганите и българите… Как така не скочиха през всички тия години срещу африканците?! Значи… представи си […] каква е разликата!“ (В., 51 г.). Тази оценка може да разкрива, че респондентите са склонни да обясняват своето ниско социално и икономическо положение чрез външни причини и обстоятелства, вместо да го свързват със собственото си поведение, положените усилия или индивидуалните способности. Явлението може да бъде обяснено чрез психологическата концепция „външен локус на контрол“, т.е. склонност да се приписват успехите и неуспехите на външни фактори, които са извън контрола на дадена личност. В случая това могат да бъдат определени икономически кризи, социални неравенства или политически промени.

Макар че са мигранти и чужденци, българите са европейци и са граждани на Европейския съюз, което им дава основание да се разграничат от „екстракомунитарите“, от ит. термин *extracomunitario*, с който в италианската юриспруденция се определят извъневропейските граждани. На практика обаче дори почти две десетилетия след приемането на България в ЕС, по мнение на част от респондентите българските граждани продължават да се категоризират от италианците като извъневропейци. Мъж споделя по този повод:

„Специално за нас, от соцлагера, до ден днешен ни наричат екстракомунитари. Това е една обидна дума, която всеки по различен начин я разбира. Така е, защото ние също може да ги наричаме екстрашисти8, нали? Но не ги наричаме. Думата е достатъчна! Като кажат, имат предвид, че ние сме бивши комунисти!“ (П., 54 г.).

Друг респондент споделя мнението, че преди влизането на България в ЕС отношението към българите е било по-лошо, отколкото в момента на разказването.

„Доста различни бяха отношенията към хора извън Съюза (Р., 67 г.). Трети заявява: „Едно време всички бяхме чужденци. Нашата част от Европа също беше чужда. Сега сме наречени европейци. Да кажем, че по различен начин ни приемат, но и преди имаше някаква преграда. […] Според мен още я има бариерата източно- и западноевропейци“ (Н., 48 г.).

За тази видимост и нейното измерение в условия на социална и икономическа несигурност благоприятстват и негативните значения на прилагателното „български“ в съвременния италиански език, за които през 2019 г. беше издадено самостоятелно изследване със заглавие „Български. Историята на една дума със злочеста слава“ (Bulgaro: Storia di una parola malfamata) (Testa, 2019). В него авторът анализира значението на думи и изрази, като „българско мнозинство“ (la maggioranza bulgara), „българска следа“ (la pista bulgara), „български ключ“ (la chiave bulgara) и др., които по-подробно описвам в дисертацията си (вж. Домозетски 2024). Игор Марчевски споменава и „българско лечение“ (la cura bulgara) (Марчевски 1998: 121–122). Интересно наблюдение в тази посока представя пред мен известната италианска театрална и киноактриса с български корени Изабел Русинова[9]. Актрисата твърди, че в общественото мнение българинът като образ е мълчалив и загадъчен – никога не се знае какво мисли или какво ще стори. Помолена да обясни тази констатация, тя дава пример с други използвани в италианския език изрази като „българска дума“ (la parola bulgara) или „българска фраза“ (la frase bulgara), с които вниманието се насочва към нещо, което „не е съвсем точно и ясно“ (И., 67 г.).

[8] Препратката е към фашизма, който се възприема като обществено-политическа и икономическа идеология в Италия, съществувала в продължение на двайсет години след края на Първата световна война. Определението съдържа думите екстра+шисти.

[9] Личности като Изабел Русинова допринасят за задълбочаване на културните връзки между България и Италия. Тя участва в различни италиански телевизионни предавания и репортажи, в които представя България и нейната култура (вж. La C Play 2022, TV 2000, 2022). През 2019 г. Русинова издава историческия роман за любовната история на Цар Борис III и Царица Йоана Савойска – Царицата на розите (вж. Russinova 2019), който получава награда за утвърждаване на социалната роля на жената в театъра и изкуството.

Ще засегна и въпроса за отражението на пандемията от COVID-19 върху определени чуждестранни граждани в зависимост от тяхната трудова заетост, като се фокусирам върху болногледачките и домашните помощници от български произход. Българките и румънките, дотогава често „невидими“ – затворени по двадесет и четири часа зад стените на домовете, в които изпълняват своята работа, по време на пандемията изведнъж се превръщат в обект на засилено обществено и медийно внимание. Ще припомня един случай, който поставя българите и румънците във фокуса на общественото внимание и в определена неравностойна позиция. На 23 юли 2020 г. медиите в страната информират, че две жени, които се връщат от Румъния по маршрута Бакау–Рим в италианската столица, са дали положителен тест за коронавирус. Под предлог, че се отчита значително нарастване на случаите на заболели в България и Румъния, италианското правителство задължава българските и румънските домашни прислужници и болногледачки, които пристигат в Италия, да бъдат поставени в 14-дневна карантина, независимо че не всички имат симптоми или са били контактни. Решението влиза в сила още на следващия ден (24 юли 2020 г.). Допълнителните мерки се аргументират като проява на отговорност и реакция към динамичната епидемиологична обстановка. Тъй като не се отчита фактът, че в други държави заболеваемостта също е висока, а за пристигащите от тези страни хора карантината е само 7 дни, това кара някои мои респонденти да възприемат тази мярка като демонстрация на несправедливо и дори умишлено враждебно отношение към тях заради националния им произход. Макар предписанието да се отнася и за всички останали граждани, които са посещавали България и Румъния в последните две седмици, с него по недвусмислен начин се внушава, че заплахата от разпространението на вируса идва от конкретни чуждестранни групи.

Случаят показва, че стереотипите могат да бъдат фактор за засилване на усещането за несигурност както сред мигрантите, така и сред обществото като цяло. Част от политиците в страната поддържат обществените страхове. Марко Минити, вътрешен министър на Италия между 2016–2018 г., например открива „пряка връзка между имиграцията и COVID-19“, като свързва „здраве“ и „нелегалност“: „Всичко това, което е легално, е здраве, а всичко това, което е нелегално, е пандемия“. Мнението на Минити е коментирано от журналистката Валентина Дардари в статия в Il Giornale: „Вече пет месеца живеем с коронавируса и се опитваме да спазваме всички правила, за да избегнем разпространението на COVID-19 [...]. Все пак виждаме по новините и дори на улицата, че на много имигранти не им пука за маските и социалното дистанциране“ (Dardari 2020).

В заключение, влошаването на социалноикономическата ситуация в Италия увеличава усещането за несигурност, което е особено изразено сред чуждестранните работници, заети в нископлатени и нестабилни сектори. За уязвимостта на тези граждани влияят и обществените нагласи, тъй като в условия на социална и икономическа несигурност те обикновено се изострят и

водят до задълбочаване процесите на маргинализация и социално изключване. Обществените нагласи се формират както на основа на националния произход, така и в резултат на предполагаемата културна близост на работниците с по-видими и трайно присъстващи в приемната страна чуждестранни групи. Проучванията на терен показват, че свързването на българите в Италия с извънбългарски национални групи (румънската), разглеждането им в по-широк етно- и регионален план (балканци и източноевропейци), идентифицирането им на основа на етнически и дори расов признак (роми и африканци), задълбочава усещането за социална дистанция. Групирането на стереотипите, основаващи се както на предполагаемата близост на българите с други балкански и източноевропейски народи, така и с по-далечни, може да се обясни с различни по характера си предубеждения на италианците към хората от Източна Европа и Балканите, но и с географски и културни райони извън Европейския континент. В контекста на нарастваща социална и икономическа несигурност стереотипизирането на мигрантите и чужденците може да бъде използвано за поддържане и легитимиране на неравенства от различен тип (социални, културни, икономически и политически). От активната роля на социалните актьори зависи дали тези колективни възприятия ще бъдат отхвърлени или ще продължават да функционират като инструмент за конструиране на неравенства.

Литература

Бек, У. 2013. *Рисковото общество: По пътя към една друга модерност*. София: Критика и хуманизъм. [Bek, U. 2013. Riskovoto obshtestvo: Po patya kam edna druga modernost. Sofia: Kritika i humanizam.]

Божилов, Й. 2021. *За семантиката на Балканите*. – https://sofiaforum.bg/bg/publications/on-the-semantics-of-the-balkans (04.02.2024). [Bozhilov, Y. 2021. 'Za semantikata na Balkanite'. – https://sofiaforum.bg/bg/publications/on-the-semantics-of-the-balkans (04.02.2024)]

Владимирова, К. 2010. Миграцията за Източна Европа и ситуацията в България: развитие и предизвикателства за националните политики, *Център за изследване на населението*, 20, 22–41. [Vladimirova, K. 2010. Migratsiyata za Iztochna Evropa i situatsiyata v Bulgariya: razvitie i predizvikatelstva za natsionalnite politiki, Tsentar za izsledvane na naselenieto, 20, 22–41.]

Вуков, Н. 2024. '*естинации на желание, пространства на тревожност: установяване и адаптация на българите в Република Южна Африка*. В: Кръстева-Благоева, Е. (съст. и ред.). *Антропологични изследвания*, Т. 8. София: Нов български университет, 141–166. [Vukov, N. 2024. 'Destinatsii na zhelanie, prostranstva na trevozhnost: ustanovyavane i adaptatsiya na balgarite v Republika Yuzhna Afrika'. V: Krasteva-Blagoeva, E. (sast. i red.). Antropologichni izsledvaniya, T. 8. Sofia: Nov balgarski universitet, 141–166.]

Дичев, И. 2008. *Мобилни идентичности? Мобилно гражданство?*. – https://www.librev.com/index.php/2013-03-30-08-56-39/prospects/bulgaria/290-2009-06-16-21-40-11 (22.09.2024). [Dichev, I. 2008. 'Mobilni identichnosti? Mobilno grazhdanstvo?'. – https://www.librev.com/index.php/2013-03-30-08-56-39/prospects/bulgaria/290-2009-06-16-21-40-11 (22.09.2024).]

Домозетски, В. 2024. *Между България и Италия – съвременни форми на мобилност и миграция в антропологична перспектива*. Дисертация („д-р"). София: ИЕФЕМ – БАН. [Domozevski, V. 2024. Mezhdu Bulgariya i Italia – savremeni formi na mobilnost i migratsiya v antropologichna perspektiva. Disertatsiya ('d-r'). Sofia: IEFEM – BAN.]

Дончева, Г. 2015. *Повторната ориентализация: дихотомията „Балканите – Европа*. –https://www.librev.com/index.php/2013-03-30-08-56-39/discussion/culture/2851-2015-11-17-09-54-21#ftn16 (04.12.2024). [Doncheva, G. 2015. 'Povtornata orientalizatsiya: dikhotomiyata "Balkanite – Evropa" – https://www.librev.com/index.php/2013-03-30-08-56-39/discussion/culture/2851-2015-11-17-09-54-21#ftn16 (04.12.2024).]

Захова, С. 2013. Формални и неформални мрежи на българи в Италия. В: Маева, М. и Захова, С. (ред.) *Етнография на миграциите. Българите в Средиземноморието.* София: Парадигма, 100–135. [Zahova, S. 2013. Formalni i neformalni mrezhi na balgari v Italia. – V: Maeva, M. i Zahova, S. (red.) Etnografiya na migratsiite. Balgarite v Sredizemnomorieto. Sofia: Paradigma, 100–135.]

Кръстев, В. 2021. *Геополитическият образ на България по отношение на представите за пространствената ј идентичност*, *Проблеми на географията*, 2, 29–45, https://doi.org/10.35101/prg-2021.2.3. [Krŭstev, V. 2021. 'Geopoliticheskiyat obraz na Bulgariya po otnoshenie na predstavite za prostranstvenata identichnost', Problemi na geografiyata, 2, 29–45, https://doi.org/10.35101/prg-2021.2.3]

Лулева, А. 2021. *Култура на (не)доверието в България. Антропологични перспективи*. София: ИК Гутенберг. [Luleva, A. 2021. Kultura na (ne)dovyerieto v Bulgariya. Antropologichni perspektivi. Sofia: IK Gutenberg.]

Маева, М. 2021. Митът за завръщане. В: Воскресенски, В., Христова, М., Матанова, Т. (съст.). *Български общности в чужбина. Аспекти на културата, идентичността и миграцията*. София: Акад. Изд. „Проф. Марин Дринов", 189–210. [Maeva, M. 2021. 'Mitŭt za zavryshchane'. V: Voskresenski, V., Khristova, M., Matanova, T. (sast.). Balgarski obshtnosti v chuzhbina. Aspekti na kulturata, identichnostta i migratsiyata. Sofia: Akad. Izd. "Prof. Marin Drinov", 189–210.]

Марчевски, А. 1998. *Италиански потайности. Записки на преводача*. София: Хемус. [Marchevski, A. 1998. Italianski potaynosti. Zapiski na prevodacha. Sofia: Hemus.]

Попов, С. 2016. *Риск. Концептуална рамка*. София: Нов български университет. [Popov, S. 2016. Risk. Kontseptualna ramka. Sofia: Nov balgarski universitet.]

Пъчев, П. 2017. Обществени нагласи в България относно съвременната миграция, *Международни отношения. Списание за дипломация, политика*

и икономика, 1, 67–78. София: Издателско сдружение „Международни отношения“. [Pŭchev, P. 2017. ‘Obshtestveni naglasi v Bulgariya otnosno savremennata migratsiya’, Mezhdunarodni otnosheniya. Spisanie za diplomatsiya, politika i ikonomika, 1, 67–78. Sofia: Izdatelsko sdruzhenie “Mezhdunarodni otnosheniya”.]

Славкова, М. 2022. *Busco trabajo. Работа и социални отношения на българите в Испания*. София: Парадигма. [Slavkova, M. 2022. Busco trabajo. Rabota i sotsialni otnosheniya na balgarite v Ispaniya. Sofia: Paradigma.]

Тодорова, М. 2014. ‘Икономическото познание – ключов компонент на съвременното образование’, *Икономическата несигурност и отражението ѝ върху самоопределянето на националната идентичност*. Бургас: УИ „Проф. д-р Асен Златаров“. [Todorova, M. 2014. ‘Ikonomicheskoto poznanie – kluchov komponent na savremenoto obrazovanie’, Ikonomicheskata nesigurnost i otrazhenieto ѝ vŭrkhu samoopredelyaneto na natsionalnata identichnost. Burgas: UI “Prof. d-r Asen Zlatarov”.]

Фотев, Г. 2016. *Човешката несигурност*. София: Изток–Запад. [Fotev, G. 2016. Choveshkata nesigurnost. Sofia: Iztok–Zapad.]

Anderson, B. 2010. Migration, immigration controls and the fashioning of precarious workers. *Work, Employment and Society*, 24(2), 300–317, https://doi.org/10.1177/0950017010362141 (12.04.2025).

Anzaldúa, G. 1987. *Borderlands/La Frontera: The New Mestiza. San Francisco*: Aunt Lute Books.

Barker, E., Bijak, J. 2020. *‚Conceptualisation and Analysis of Migration Uncertainty: Insights from Macroeconomics‘*, QuantMig Project Deliverable D9.1. Southampton: University of Southampton.

Bhabha, H. 1994. *The location of culture*. London & New York: Routledge.

Bonifazi, C., Marini, C. 2014. ‘Il lavoro degli stranieri in tempo di crisi’, в: Bonifazi, C., Livi Baci, M. (red.) *Le migrazioni internazionali ai tempi della crisi*. Associazione Neodemos, 64–67.

Bordoni, C. 2012. *La società insicura. Convivere con la paura nel mondo liquid*. Roma: Aliberti.

Botyriūtė, K. 2023. ‘Employment Precarization and Skilled Labour Migration in Western EU Countries’, *European Integration Studies*, 17, 153–165, http:-doi:10.5755/j01.eis.1.17.33651. (25.08.2025).

Bourdieu, P. 1998. La précarité est aujourd’hui partout. In P. Bourdieu (Ed.), *Contre-feux*, 95–101. Paris: Liber-Raison d’agir.

Chirico, M. 2015. *Una migrazione silenziosa. Rom bulgari in Italia*. Todi: Tau.

Crapanzano, V. 2004. *Imaginative Horizons: An Essay in Literary-Philosophical Anthropology*. Chicago: University of Chicago Press.

Dardari, V. 2020. ‘Anche Minniti lancia l’allarme: „C’è correlazione tra migranti e Covid“.’ – https://www.ilgiornale.it/news/politica/minniti-c-correlazione-migranti-e-covid-1879667.html (07.08.2024).

del Giovane, P., Sabbatini, R. 2009. *Euro, inflazione e inflazione percepita*. –https://www.treccani.it/enciclopedia/inflazione-e-inflazione-percepita-euro_%28XXI-Secolo%29/ (30.06.2024).

di Rosa, R. 2008. Abitare, lavorare, vivere: L'intreccio esistenziale della precarietà migrante, in Grasso, M. (ed.) *Migranti tra flessibilità e possibilità*, 220–242. Roma: Carocci editore.

Faist, T. 2019. *The transnationalized social question: Migration and the politics of social inequalities in the twenty-first century.* Oxford: Oxford University Press.

Faist, T., Bilecen, B. 2015. 'Social inequalities through the lens of social protection: Notes on the transnational social question', *Population, Space and Place*, 21(3), 282–293.

ISTAT 2025. *Consumer Price Index in Italy.* – https://www.istat.it/en/archive/consumer+price+index (20.06.2025).

Lee, J. 2023. *Economic Insecurity and the Rise of Anti-Immigrant Sentiments: The Role of Labor Market Risks and Welfare Deservingness Perception.* – https://doi.org/10.1177/14789299231217188 (21.09.2024).

Luleva, A. 2018. Just Work? Bulgarian Female Labour Migration to Italy and the Moral Economy of Care. In: K. Roth and M. Benovska (eds.), *Ethnologia Balcanica*, 21, 233–252.

Lutz, H. 2017. *Euro orphans – the stigmatization of migrant motherhood.* In: Y. Ergas, J. Jenson, S. Michel, eds. *Reassembling motherhood. Procreation and care in a globalized world*. New York: Columbia University Press, 247–268.

Matsumae, M. 2018. Bulgarian migrant women and their life courses: The case of care workers from Bulgaria to Italy and Greece. In: K. Roth and M. Benovska (eds.), *Ethnologia Balkanica*, 21, 253–266.

Mrozowicki, A., Trappmann, V. 2020. Precarity as a biographical problem? Young workers living with precarity in Germany and Poland. *Work, Employment and Society*, 35(2), 221–238, https://doi.org/10.1177/0950017020936898 (12.04.2025).

OECD 2023. *Average Annual Wages. OECD.Stat.* – https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=AV_AN_WAGE (20.06.2025).

Orlić, M. 2019. *Le rappresentazioni dello "slavo" nella recente memoria pubblica italiana. X Cantieri di Storia SISSCO Gli storici al lavoro: tendenze e ricerche sull'età contemporanea*, Modena, 1–12.

Palumbo, G. 2019. *Cortissima Storia del Popolo Italiano. Migrazioni e mescolanze da un milione di anni.* Roma: Ediesse.

Però, D. 2019. Indie unions, organizing and labour renewal: Learning from precarious migrant workers. *Work, Employment and Society*, 34(5), 900–918, https://doi.org/10.1177/0950017019885075 (12.04.2025).

Polchi, V. 2011. *Nuovi italiani, la discriminazione vissuta sulla propria pelle.* – https://www.repubblica.it/cronaca/2011/11/19/news/nuovi_italiani_ricerca_arci-25241349/ (21.09.2024).

Puglisi, R. 2008. *Chi fa opinione sugli immigrati.* – https://lavoce.info/archives/25306/chi-fa-opinione-sugli-immigrati/ (22.09.2024).

Ritaine, E. 2006. *Spagna e Italia: lo straniero come metafora delle incertezze politiche. Meridiana*, No. 56, MIGRANTI, 71–91.

Russinova, I. 2019. *La regina delle rose.* Roma: Amando Curcio.

Sayad, A. (2002). *La doppia assenza. Dalle illusioni dell'emigrato alle sofferenze.* Milano: Raffaello Cortina Editore.

Tabboni, S. (1986). *Vicinanza e lontannaza. Modelli e figure dello straniero come categoria sociologica.* Milano: Franco Angeli.

Testa, E. (2019). *Bulgaro: Storia di una parola malfamata.* Bologna: Il Mulino.

Villari, S. (2015). Migranti precari. L'impatto della crisi sugli immigrati visto dagli studi sociologici. *Aggiornamenti sociali*, 5 (66), 411–421, https://www.aggiornamentisociali.it/articoli/migranti-precari-l-impatto-della-crisi-sugli-immigrati-visto-dagli-studi-sociologici/ (12.04.2025).

Wike, R. (2008). 'Italy's Malaise: La Vita Non É Cosí Dolce'. – https://www.pewresearch.org/global/2008/01/17/italys-malaise/ (22.09.2024).

Медийни източници:

DOMINA (2020). *Quarantena per chi proviene da Romania e Bulgaria, Scatta l'allarme dadanti.* – https://associazionedomina.it/comunicati/quarantena-proviene-romania-bulgaria-allarme-badanti-covid-19/ (22.08.2024).

Foggia Today (2021). *Cittadella dell'accoglienza, il leghista Landella non ci sta: „Significa creare un mega ghetto alle porte di Foggia".* – https://www.foggiatoday.it/cronaca/franco-landella-progetto-cittadella-accoglienza-ghetto-borgo-mezzanone.html (15.09.2024).

Il Foglio (2019). *L'Italia, il malato d'Europa.* – https://www.ilfoglio.it/politica/2019/01/22/news/l-italia-il-malato-d-europa-234060/ (12.12.2024).

Il Messaggero (2020). *Coronavirus, il caso delle badnti romene. "Mille arrivi ogni settimana a Roma".* – https://www.ilmessaggero.it/roma/news/badanti_romene_italia_coronavirus_ultime_notizie-5367866.html?refresh_ce (20.08.2024).

ISPI (2017). *Fact Checking: L'euro 15 anni dopo.* – https://www.ispionline.it/it/pubblicazione/fact-checking-leuro-15-anni-dopo-17127 (21.01.2025).

La C Play (2022). *Vis-à-Vis.* – https://www.lacplay.it/video/isabel-russinova_11841/lacapitale-vis-a-vis---isabel-russinova_16709/ (20.08.2024).

La Repubblica (2020). *Covid, il ministero ordina la quarantena per chi arriva da Romania e Bulgaria. Speranza: „Il virus circola ancora".* – https://www.repubblica.it/cronaca/2020/07/24/news/quarantena_per_chi_arriva_da_romania_e_bulgiaria_-262792239/ (22.09.2024).

La Repubblica (2021). *Migranti, la voce dei giovani: il 74% dice di essere stato vittima o testimone di episodi di discriminazione.* – https://www.repubblica.it/solidarieta/immigrazione/2021/12/18/news/migranti_razzismo_e_discriminazione_voce_ai_giovani-330640347/ (21.09.2024).

MePiù (2020). *Poveri contro poverissimi. Il caso dei Rom bulgari a Mondragone.* – https://www.youtube.com/watch?v=PBvleYPcWb4 (30.10.2024).

Pertici, L. (2020). *L'Italia antirazzista: per gli under 30 è una minaccia da respingere.* – https://www.repubblica.it/cronaca/2020/07/05/news/l_italia_antirazzista_due_su_tre_d_accordo_a_scendere_in_piazza-301068817/ (23.09.2024).

TG La7 (2023). *Sondaggio sui migranti, un italiano su tre vorrebbe rimpatriarli „in ogni caso“*. – https://tg.la7.it/politica/sondaggio-sui-migranti-un-italiano-su-tre-vorrebbe-rimpatriarli-in-ogni-caso-25-09-2023-194477 (22.09.2024).

TV 2000 (2022). *Isabel Russinova ci racconta i viaggi che hanno segnato la sua vita*. – https://www.youtube.com/watch?v=SttZdefWtqY&t=13s (20.08.2024).

Ziniti, A. (2019). *Migranti, l'Onu: „L'Italia viola i diritti umani e obblighi internazionali“. E cita gli attacchi di Salvini a Saviano*. – https://www.repubblica.it/cronaca/2019/03/01/news/l_onu_l_italia_viola_i_diritti_umani_dei_migranti_e_gli_obblighi_internazionali_-220452190/ (20.04.2025).

Списък с цитирани респонденти:

А., 27 г. – Александър – артист на свободна практика (художник);

Б., 31 г. – Борис – артист на свободна практика (филмов режисьор и фотограф);

В., 51 г. – Веселин – шофьор на камион;

И., 67 г. – Изабел – артист на свободна практика (филмова и театрална актриса, писателя);

К., 20 г. – Калина – барманка, студентка;

К., 70 г. – Красимир – професор в частен университет;

М., 52 г. – Мариян – готвач, понастоящем безработен;

М., 55 г. – Милена – готвачка;

М., 62 г. – Марияна – баданте, хигиенистка;

Н., 48 г. – Николай – служител в хотел, артист на свободна практика (художник);

П., 54 г. – Петър – строителен предприемач;

Р. 51 г. – Рада – хигиенистка;

Р., 67 г. – Росен – строителен работник;

С., 25 г. – Силвестър – служител в кол център, понастоящем безработен;

С., 63 г. – Славея – баданте, хигиенистка;

д-р Владимир Домозетски
Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей, БАН
1113 София
ул. „Акад. Георги Бончев“, бл. 6
E-mail: domozetski@gmail.com